

STRUKTURA EPITETÓW GATUNKOWYCH UKRAIŃSKICH OFICJALNYCH NAZW GRZYBÓW MAKROSKOPIJNYCH

Przemysław Józwikiewicz

Uniwersytet Wrocławski
Wrocław, Polska
ORCID: 0000-0002-3654-7724

STRUCTURE OF SPECIFIC EPITHETS OF UKRAINIAN OFFICIAL NAMES OF MACROSCOPIC FUNGI

Summary: The article aims to present the issue of the structure of specific epithets of Ukrainian official names of macroscopic fungi. In the first part of the study, the author mentions problems related to the history of binominal naming and mycological research in Ukraine. The second part of the text contains a detailed analysis (semantic, word-forming, structural) of material extracted from book monographs on mycology, academic textbooks, mushroom atlases and websites devoted to mycology.

Keywords: Ukrainian language, binominal nomenclature, specific epithet, names of macroscopic fungi

W roku 1623 we Włoszech ukazała się praca pt. *Pinax theatri botanici*¹ autorstwa szwajcarskiego lekarza i botanika Gasparda Bauhina. Dzieło to warte jest wzmiankowania przynajmniej z dwóch względów: *primo* – zawarto w nim opis niemal wszystkich gatunków roślin znanych Europejczykom u początków XVII w., *secundo* – wprowadza ono ideę nazewnictwa binominalnego, a więc systemu klasyfikacji bazującego na dwóch nazwach: rodzajowej i gatunkowej. Do upowszechnienia takiego sposobu konstruowania nazw gatunków przyczynił się dopiero ponad wiek później szwedzki uczoney Karol Linneusz, który w pracy *Species Plantarum*² (1753 r.) oraz dziesiątej edy-

¹ Skan dzieła dostępny w zasobach Biblioteki Uniwersytetu w Kioto: <https://rmda.ku-lib.kyoto-u.ac.jp/en/item/rb00000007#?c=0&m=0&s=0&cv=1&r=0&xywh=-3169%2C-1%2C9408%2C2048> (dostęp: 21.01.2020).

² Skan dzieła dostępny w zasobach Biodiversity Heritage Library: <https://www.biodiversity-library.org/page/358106#page/1/mode/1up> (dostęp: 21.01.2020).

cji dzieła *Systema Naturae*³ (1758 r.) wprowadził nazewnictwo dwuimienne, upraszczając stosowane powszechnie do tej pory nazewnictwo polinomialne, w którym fraza opisowa liczyła niekiedy nawet do kilkunastu określeń. Używane coraz szerzej jednowyrazowe epitety gatunkowe początkowo służyć miały swoistej symplicyfikacji systemu indeksowania nazw, jednak z czasem stały się standardem stosowanym w całym środowisku naukowym. Struktura binomów poszerzana jest jedynie o nazwisko autora pierwszego naukowego opisu danego gatunku, rok, niekiedy miejsce opublikowania tego opisu.

Model ów odnosi się zarówno do nazw łacińskich, jak i nazw stosowanych w językach nowożytnych; nazwy rodzajowe zawsze wyrażane są rzeczownikiem, z kolei epitety gatunkowe najczęściej przybierają postać przymiotnika. I to właśnie określenie „najczęściej” jest kluczowe dla prowadzonych dalej rozważań. Celem proponowanego opracowania jest bowiem analiza nazw gatunkowych współtworzących ukraińskie oficjalne nazwy grzybów makroskopijnych.

Historia badań mykologicznych, w tym badań grzybów na Ukrainie⁴ jest stosunkowo długa. Niezwykle szczegółowo przedstawiają ją choćby Dmytro Leontjew i Ołeksandr Akułow⁵ czy Wasyl Heluta⁶. Dość wspomnieć, iż badania „ukraińskie” mykobioty rozpoczęły się już w pierwszej połowie XIX w., a wśród uczonych, którzy na przestrzeni ostatnich dwóch stuleci zapisali się na kartach ukraińskiej mykologii byli badacze ukraińscy, jak również polscy, rosyjscy, czescy czy francuscy⁷.

Metody badań w dziedzinie mykologii ulegają permanentnym zmianom, co warunkowane jest rozwojem technik badawczych, które zwłaszcza pod koniec poprzedniego stulecia istotnie ewoluowały. Badania mikroskopowe stanowiące najważniejsze dziś narzędzie badawcze w obszarze mykologii mają decydujący wpływ nie tylko na poznanie struktury biologicznej poszczególnych taksonów, ale również, poprzez ich precyzyjne przyporządkowanie gatunkowe, na samo nazewnictwo gatunkowe.

³ Skan dzieła dostępny w zasobach biblioteki cyfrowej Gallica: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65654215?rk=21459;2> (dostęp: 21.01.2020).

⁴ Być może trafniejszym będzie tu jednak określenie „na terytorium współczesnej Ukrainy”.

⁵ Д. Леонтъев, О. Акулов, *Загальна мікологія: Підручник для вищих навчальних закладів*, Харків 2007, s. 7–37.

⁶ *Енциклопедія сучасної України*. (online) http://esu.com.ua/search_articles.php?id=65213 (dostęp 22.01.2020).

⁷ Józef Jundziłł, Joseph Henri Léveillé, Wasyl Czerniajew, Illa Borszczow, Andrij Potebnia, Leon Cienkowski, Mykoła Sorokin, Jakiw Walc, Wiktor Kazanowski, Serhij Nawaszyn, Ludwik Riszawi, Józef Trzebiński, Gawrił Niewodowski, Borys Isaczenko, Iwan Serbinow, Józef Krupa, Bolesław Namysłowski, Marian Raciborski, Adam Wodziczko, Antoni Wróblewski, Franz Petrak, Albert Pilat, Semen Moroczowski, Marija Zerowa, Sołomon Wasser, Iryna Dudka, Dmytro Leontjew, Wasyl Heluta, Ludmyła Burdiukowa, Asia Buchało i in.

Скрупулатне badania poszczególnych gatunków niejednokrotnie skutkowało dzieleniem, łączeniem, a także przenoszeniem pewnych taksonów, a w rezultacie – zmianami nazewniczymi. Tradycja badań „znanych” już przedstawicieli świata przyrody, wyszukiwanie wciąż nowych szlaków zmierzających do ich trafniejszej systematyzacji, doprowadziła do tego, iż prawie każdy gatunek biologiczny posiada dziś niekiedy do kilkudziesięciu nazw łacińskich stanowiących jego synonimy naukowe⁸. Nie inaczej rysuje się sytuacja w obszarze mykologii, gdzie wiele gatunków grzybów ma niezwykle rozbudowaną strukturę nazewniczą⁹. Konstatacja ta odnosi się również do ukraińskiej nomenklatury mykologicznej.

Експлорacja tej sfery ukraińskiego słownictwa jest stosunkowo płytka. Prekursorką badań w tym obszarze była Ludmyła Symonenko¹⁰, która rozpoczęła je jeszcze w latach 70. XX w. Niestety nie były one kontynuowane, a kolejne opracowania poświęcone tej tematyce pojawiły się w zasadzie dopiero na początku obecnego millenium¹¹. Trzeba tu jednak zaznaczyć, że daleko im do opracowań systemowych, są to bowiem zwykle epizody badawcze.

⁸ Прócz bardzo niekiedy rozbudowanego systemu gatunkowych nazw łacińskich, synonimia nazewnicza występuje również w sferze nomenklatury narodowej, a zjawisko to dotyczy zarówno nazw oficjalnych, jak i nieoficjalnych.

⁹ Np. popularny gatunek zimowy *uszak bzowy* (łac. *Auricularia auricula-judae*, ukr. *Аурикулярія вухоподібна*) ma około 40 synonimów naukowych. Takson po raz pierwszy zdiagnozowano pod koniec XVIII w. i nadano mu nazwę *Tremella auricula-judae*. Na przestrzeni 200 lat gatunek ten funkcjonował w literaturze pod różnymi nazwami, m.in. *Tremella auricula* 1753, *Peziza auricula-judae* 1786, *Gyraria auricularis* 1821, *Exidia auricula-judae* 1823, *Hirneola auricula-judae* 1860, *Hirneola auricula* 1880, *Auricularia auricula* 1902, *Auricularia auricularis* 1943, *Hirneola auricularis* 1949 i in. Zauważalne jest, że zarówno nazwy rodzajowe tego gatunku, jak i epitety gatunkowe w pewnych elementach i konfiguracjach są powtarzalne.

¹⁰ Zob. Л. Симоненко, *Мікологічна лексика української мови*: Дис. ... канд. філол. наук., Київ 1973; Л. Симоненко, *Синонімічні назви грибів в українській мові*, „Рідне слово” 1973, nr 7, s. 23–26; Л. Симоненко, *Як назвати гриби?*, „Рідне слово” 1974, nr 9, s. 38–41.

¹¹ Zob. В. Куриленко, *Гриби – губи: полісемія чи омонімія? (на матеріалі лексики поліських говорів)*, „Записки з українського мовознавства” 2006, nr 16, s. 219–223; М. Ткачук, *Мікономінація в чорнобильських говірках (питання реконструкції ареалу)*, „Волинь – Житомирщина” 2010, nr 22, s. 275–282; Р. Омельковець, *Мікологічна лексика західнополіських говірок*, [w:] *Современные направления теоретических и прикладных исследований '2013: материалы международной научно-практической конференции*, red. С. Купрієнко, Одесса 2013, s. 91–97; Р. Омельковець, *Семантична трансформація як спосіб номінації мікооб'єктів у західнополіських говірках*, „Типологія та функції мовних одиниць” 2014, nr 1, s. 231–239; В. Прус, *«У нетрях прокидаються гриби. Магічний знак – по відьминому колу» (етнолінгвістичний аспект поліського збиральництва)*, „Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем” 2001, nr 6, s. 151–153; І. Сабадош, *Як зветься гриби?*, „Культура слова”, red. М. Пилинський [та ін.], Київ 1988, s. 21–22; І. Сабадош, *Історія української ботанічної лексики*, Ужгород 2014, s. 495–513.

Badania mykologiczne poza swą obligatoryjną, a przecież i tak już niezwykle szeroką sferą oddziaływania (mykologia, ale również przemysł spożywczy, medycyna, medycyna weterynaryjna, fitopatologia) wkraczają także na nowe obszary (np.: budownictwo), co czyni je ze wszech miar interdyscyplinarnymi. Należy zatem z całym przekonaniem stwierdzić, że wznowienie prac badawczych nad terminologią mykologiczną staje się wręcz niezbędne.

Bazę materiałową dla przeprowadzanych analiz stanowiły monografie z dziedziny mykologii i podręczniki akademickie, atlasy grzybów oraz strony internetowe poświęcone mykologii i grzybiarstwu¹², zaś analizie poddano niemal 2 tys. nazw gatunkowych grzybów jadalnych, niejadalnych i trujących najczęściej występujących na Ukrainie.

Nazwy grzybów, patrząc przez pryzmat onomastyki, podobnie jak nazwy roślin czy zwierząt, zaliczają się do ogólnej kategorii bionimów. Mykonimy (bo takiego terminu będziemy tu używać na określenie nazw grzybów¹³) odpowiadające tym samym gatunkom w obszarze różnych języków mogą się znacznie od siebie różnić¹⁴. Owa dyferencjacja wynika przede wszystkim z bardzo niekiedy odmiennego postrzegania świata i otaczającej człowieka rzeczywistości oraz tradycji nazewniczych i spuścizny kulturowej.

Nazewnictwo grzybów podlega zatem pewnym stałym uwarunkowaniom, a nazwy tworzone są według konkretnego klucza onomastycznego. Epitety gatunkowe nazw grzybów makroskopijnych są nie tylko wyznacznikiem dla danego gatunku pełniąc tym samym funkcję identyfikatora w obrębie rodzaju czy rodziny; z punktu widzenia nazewnictwa wskazują one na konkretne cechy (głównie zewnętrzne), a określenia te zamykają się w pewnych obszarach onimicznych.

Epitety gatunkowe poddanych analizie oficjalnych ukraińskich nazw grzybów wielkoowocnikowych zawierają się w obrębie kilku grup semantycznych będących zwykle odzwierciedleniem cech charakterystycznych poszczególnych gatunków.

¹² Д. Леонт'єв, О. Акулов, *Загальна мікологія: Підручник для вищих навчальних закладів*, Харків 2007; М. Сухомлин, В. Джаган, *Гриби України*, Київ 2013; Л. Журавська, *У пошуках грибного царства*, Львів 2015; З. Калинець-Мамчур, *Словник-довідник з альгології та мікології*, Львів 2011; *Енциклопедія народної медицини*, т. 3, ред. О. Михайлевський, Івано-Франківськ 2009; a także: <http://gribi.net.ua>, <https://golos.io/ru--gribi/@ruslann91/gribi-ukrayini>; <https://www.facebook.com/groups/Hryby.Ukrayiny/> (dostęp: 25.02.2020).

¹³ Termin ten pojawił się m.in. w monografii Tetiany Czernysz, zob. Т. Черниш, *Нариси зі слов'янської порівняльно-історичної лексикології та етимології*, Київ 2010, s. 121, 277.

¹⁴ Zob. np. pol. *borowik szlachetny* – bułg. *Обикновената манатарка*, cz. *Hřib smrkový*, fr. *Cèpe de Bordeaux*, chor. *Ljetni vrganj*, słoweń. *Jesenski goban*, ukr. *Білий гриб* i in.

a) Morfonimy

Nazwy gatunkowe wskazujące na cechy zewnętrzne owocnika grzyba są jednymi z najczęstszych. Wśród 1868 nazw stanowiących badaną próbkę, aż w przypadku 1512 mykonimów epitety gatunkowe w jakiś sposób odwoływały się do wyglądu owocników. Do kategorii morfonimów zaliczyć należy takie, które wskazują na sposób ich wzrostu (wielkość, pokrój, fakturę owocnika itd.), podobieństwo do innych gatunków (roślin, zwierząt i grzybów), a także kolor, smak czy zapach.

Zdecydowanie najliczniejszą grupę (684 nazwy) wśród morfonimów stanowią tronimy, a więc nazwy odnoszące się do sposobu wzrostu owocników. Większość epitetów gatunkowych w tej grupie nazw (656) dotyczy ewidentnych cech zewnętrznych owocników, tj. ich wielkości (*Мухомор високий, Головач гігантський, Павутинник великий, Делікатула маленька, Брефельдія найбільша, Гнойовичок зменшений, Лаковиця карликова* i in.), pokroju (*Печериця струнка, Арренія лопатчаста, Біскон'езія розпростерта, Лисичка горбата, Клітоцибе увігнутий* i in.), twardości (*Агроцибе тверда, Белонідій м'який, Постія ламка, Сироїжка м'яка* i in.), faktury kapelusza i półki (*Коніофора суха, Коноцибе опушена, Павутинник блискучий, Павутинник лускатий, Цистоленіота припорошена, Діхомітус брудний* i in.), pozycji względem podłoża (*Антродіелла напівлежача, Міцена нахилена, Неманія повзуча* i in.), występowania – pojedynczo lub w grupach (*Дальдінія концентрична, Ентолома зібрана, Ентолома розпростерта, Гімнопус скупчений, Маразмій груповий, Неманія об'єднана* i in.). Grupę tę uzupełniają epitety (28 przykładów) odnoszące się do elementów budowy owocników niedostrzegalnych gołym okiem, jednak odgrywających niezwykle istotną rolę w procesie rozrodczym grzyba, tj. sporów, np.: *Іноцибе зірковоспоровий, Іноцибе перлиноспоровий, Лениота вздутоспорова, Міцелла бородавчастоспорова, Гнойовик грубобородавчастоспоровий* i in.

Wśród wyekscerpowanego materiału zauważalne są także nazwy (113 przykładów), których epitety gatunkowe w jakimś stopniu odnoszą się do wyglądu owocnika, jednak są to określenia mające niewiele wspólnego z faktycznymi cechami grzyba – nazwy te należą raczej do przejawów „subiektywizmu” ich pomysłodawcy, np.: *Клімакодон прекрасний, Арренія улюблена, Арренія звичайна, Ботріобазидій майжеувінчаний, Павутинник лінивий, Гігрофор поетичний* i in.

Dość popularnym sposobem tworzenia nazw, nie tylko w świecie przyrody, jest „zakotwiczenie” i odnoszenie ich do wiedzy, którą dane społeczeństwo już dysponuje. Nazwy gatunkowe grzybów również powstają w ten sposób, a obecność taksonimów jest zauważalna (144 nazwy). Niewielka część z nich odwołuje się do nazw odzwierzęcych (32 nazwy), np.: *Альбатрел овечий, Мухомор пантерний, Павутинник собачий, Гнойовик сорочий, Трюфель оленячий* i in., jednak wiele wskazuje na podobieństwo do przedmiotów użyt-

kowych czy kształtów (*Арренія ложковидна, Арренія келиховидна, Калочера роговидна, Клітоцибе ліжковидний, Ціатикула келиховидна* i in.), elementów świata przyrody (*Мухомор шишкоподібний, Гоенбуегелія пелюстковидна, Гіменосцифус квітковидний, Дощовик грушоподібний* i in.) czy innych grzybów (*Тарілочниця порхавковидна, Готієрія зморшковидна, Гуєпінія гелвеловидна, Гуєпіносис пецицовидний, Гігрофор сиріжковидний* i in.).

Niezmiernie charakterystyczne dla epitetów mykonimicznych są leksemy odnoszące się do kolorów. Grupa ta jest bardzo liczna (519 przykładów), a same nazwy mają bardzo różną strukturę. Prócz epitetów prostych (*Печериця коричнева, Мухомор червоний, Поплавок білий, Амаурохете чорна, Білий гриб, Порхавка чорніюча* i in.) obecne są również złożenia (tu określenie koloru stanowi jeden człon konstrukcji, np.: *Антракобія чорнооперезана, Капіотріча двоколірна, Хризомфаліна золотистолиста, Павутинник сизоніжковий, Павутинник білоногий* i in.), oraz zestawienia dwuelementowe (*Алютацеодонція сірувато-жовта, Поплавок жовто-коричневий, Арцирія попелясто-сіра, Болетосис біло-чорний, Калоцибе коричнювато-сірий* i in.), a także wieloelementowe (*Клітоцибе світло-сіро-жовтий, Панел фіолетово-буро-жовтий, Боровик м'ясо-крово-яно-червоний* i in.).

Porównywalne pod względem liczebności w badanej próbie są człony mykonimów wskazujące na smak (24 przykłady) oraz zapach owocnika (28 przykładów). Taka kategoryzacja jest zupełnie zrozumiała zważywszy na charakter opisywanego elementu świata przyrody – wszak grzyby od wieków są stałym elementem diety człowieka, a ich właściwe rozpoznanie (m.in. za pomocą zmysłów powonienia i smaku) bywało niekiedy kluczowe. Z uwagi na powyższe oraz przyjęcie najprostszyc z możliwych kryteriów (a więc oczywistych opozycji: jadalny – trujący, smaczny – niedobry, pachnący – śmierdzący itp.), zakres i nikła różnorodność epitetów nie dziwią, np.: *Клітоцелла гірка, Павутинник гострий, Ентолома отруйна, Гігрофор їстівний, Хряц-молочник солодкуватий* czy *Печериця дурнопахуча, Мухомор воночий, Порхавка пахуча, Клітоцибе слабопахучий, Клітоцибе запашний, Клітоцибе духмянний* i in.

b) Топоніми

Wśród epitetów gatunkowych wyróżnia się grupa członów wskazujących na miejsce występowania / pochodzenia poszczególnych gatunków (łącznie wyekscerpowano 193 przykłady takich nazw). „Klasycznie” rozumianych toponimów, a więc geograficznie usytuowanych nazw miejscowych w badanej próbie zanotowano niewiele (np.: *Сенуларієлла падуїська, Тиронектрія берлінська*). Jest to spowodowane faktem, iż międzynarodowe kodeksy nomenklatury botanicznej zalecają, by w tworzeniu nazw gatunków unikać ra-

czej nazw miejscowości, na rzecz nazw ogólniejszych, choćby nazw krajów czy regionów (np.: *Амілоцистис лапландський, Кориолопис гальський, Крістінія швейцарська, Геріцій альпійський, Польський гриб* i in.). W analizowanym materiale przeważają (103 przykłady) natomiast nazwy gatunkowe określające miejsca, gdzie dany gatunek grzyba ma zwykle swoje siedlisko lub też gdzie został zaobserwowany po raz pierwszy (np.: *Печериця польова, Печериця прибережна, Арренія тінева, Бондарцевія гірська, Павутинник дібровний, Крепідот моховий, Ентолома садова* i in.), a niekiedy są to określenia bardzo ogólne (np.: *Клімакоцистис північний, Клімакодон північний, Омфаліна низинна* i in.).

W punkcie tym umieszczam również epitety gatunkowe wskazujące na mikoryzę (79 przykładów), tj. zjawisko polegające na współżyciu korzeni drzew i krzewów (rzadziej bylin czy traw) z grzybami. Te mutualistyczne relacje znajdują swoje odbicie w nazwie gatunkowej określając siedlisko (gatunek drzewa, w konsekwencji ich zbiorowość, a więc rodzaj lasu), w którym dany gatunek grzyba najczęściej jest spotykany, np.: *Білий гриб сосновий, Трутовик дубовий, Ценангій хвоєлюбивий, Циборія ліщинова, Дермея вишнева, Хейдерія ялинова* i in.

c) Perionimy

Nieliczna, jednak zauważalna grupa mykonimów (30 przykładów) składa się z elementów odnoszących się do czasu pojawiania się pewnych gatunków grzybów. Z reguły są to nazwy wskazujące na porę roku, np.: *Агроцибе рання, Говорушка зимова, Павутинник пізній, Павутинник весняний, Строчок осінній, Опеньок літній*, jednak część nazw już bardziej konkretnie określa miesiące, w których owocniki danego gatunku zaczynają wyrastać bądź występują w największym natężeniu (np.: *Печериця серпнева, Калоцибе травнева, Ентолома квітнева*).

d) Eponimy

Dość często stosowaną praktyką nazewniczą w obszarze nauk biologicznych jest nadawanie nazw gatunkom (dotyczy to tak nazw rodzajowych, np.: *Бадгамія великоплідна, Б'єркандера димчаста, Хейдерія ялинова, Голвайя слизиста, Кречмарія спалена* i in., jak i gatunkowych) w celu uhonorowania postaci zasłużonej dla świata nauki, bądź też jakiejś postaci historycznej, sporadycznie mitologicznej (np.: *Мухомор Цезаря, Клімоцибе Олександра, Гімнопіл Юнони, Фелоринія Геркулесова* i in.). W obszarze mykologii nazwy takie rzecz jasna niezwykle często odnoszą się do uczonych zajmujących się badaniami grzybów, np.: Jeana Boudiera, Narcisse'a Patouillarda, Sebastiena Vaillanta, Adalberta Rickena i in. W odróżnieniu do opisywanych wyżej, wspomniane epitety (106 przykładów) zwykle nie mają postaci przymiotnikowej lub imiesłowowej, ale rzeczownikową w dopełniaczu (np.:

Мухомор Будієрі, Гнойовик Патуйяра, Фібропорія Вайланті, Флокулярія Рікена, Свинуха Зерової, Текотус Холмскійолда i in.).

W analizowanej próbce marginalnie występują nazwy, których epitet gatunkowy wyraża się rzeczownikiem pospolitym w formie mianownika (6 przykładów). Te tak rzadko spotykane w tym podsystemie terminologicznym nierównorzędne binomina (typu *Флавосцифа лисичка, Строчок щит, Гельвела монашка, Міцена орлиний-камінь* i in.) są odzwierciedleniem stanu obowiązującego w całym ukraińskim nazewnictwie biologicznym¹⁵.

Prócz najczęściej spotykanych przymiotnikowych i imiesłowowych form nazw gatunkowych z badanego materiału wyekscerpowano również 13 mykonimów, których cała nazwa, a co za tym idzie również drugi człon nazewniczy, była zapożyczeniem z łaciny, np.: *Антракобія маурілабра, Аскокоріне циліхніум, Ентолома ніфоїде, Іноцибе капуцина, Міцена тінтіннабулум* i in.

Podsumowując powyższe rozważania należy dodać, że wśród analizowanego materiału znalazło się 8 mykonimów jednoelementowych nieposiadających członu określającego (np.: *Синяк, Гірчак, Скрипиця, Грабовик, Підберезник, Шиітаке* i in.). Taka postać oficjalnych nazw grzybów należy raczej do wyjątków; jest ona charakterystyczna dla nazw zwyczajowych, regionalnych czy ludowych.

Gros, by nie powiedzieć, że niemal wszystkie (1849 na 1868 nazw) mykonimy występujące w próbce są strukturami dwuelementowymi, w kategoriach wyjątku traktować należy nazwy trzejelementowe, które zwykle zawierają człon wskazujący na ich niejadalny lub trujący charakter, np.: *Трутовик несправжній дубовий, Опеньок несправжній сірчано-жовтий, Опеньок несправжній цегляно-червоний, Трутовик несправжній жимолостевий* i in. (wyjątek stanowią m.in. nazwy: *Павутинник каштановий слизький, Трюфель оленячий вугільний, Хряц-молочник червоний рубчастий* czy *Трюфель оленячий строкатий*).

Struktura analizowanych nazw wpisująca się w ogólnie obowiązujące zasady nazewnicze nie jest nazbyt zróżnicowana i odpowiada modelowi N+Adj (także N+Pron.). Temu schematowi odpowiadają aż 1703 nazwy. Zanotowano jedynie 13 mykonimów z przymiotnikiem stojącym w prepozycji, np.: *Бліда поганка, Білий гриб, Перцевий гриб, Каштановий гриб, Крюковський трюфель* i in. W pozycji członu określającego występują niekiedy przymiotniki dzierżawcze, np.: *Чортів гриб*, choć o wiele częściej struktury takie spotykane są wśród nazw nieoficjalnych, np.: *тещин язык, чортові пальці, відьмині пальці, Георгієв гриб, їдудине вухо, псяча табака, свинячий сир, циганська пудра*. Jak wspomniano wyżej, w analizowanym materiale zna-

¹⁵ W odróżnieniu do np. polskiego, gdzie tego typu konstrukcje są spotykane dość często, np. *Koźlarz babka, Maślak sitarz, Piaskowiec modrzak, Podgrzybek zajączek, Gąska zielonka, Czubajka kania* i in.

lazły się również konstrukcje genetywne, nierównorzędne binomina oraz za-
pożyczenia.

Z punktu widzenia słowotwórstwa wyekscerpowane epitety gatunkowe
są dość zróżnicowane, a zakres wykorzystywanych afiksów bardzo szeroki.

Należy podkreślić, że to przymiotniki „zdominowały” nazwy gatunkowe.
W analizowanym materiale obecne są struktury prefiksalne¹⁶, jednak to przy-
rostki stanowią główne narzędzie derywacji. Niemalże połowa (834 przykła-
dy) wszystkich obecnych w próbie epitetów gatunkowych powstała w wy-
niku sufiksacji, a najczęściej wykorzystywane były tu formanty: **-аст-** (np.:
Телефора пальчаста, Псевдодошовик зірчастий, Сироїжка гребінчаста,
Стереум смугастий), **-ат-** (np.: *Траметес горбатий, Ентолома волоха-*
та, Трихонепцицелла бородата, Трутовик лускатий), **-ев- (-ев-)** (np.: *Ерас-*
тія оранжева, Гебелома коренева, Дермея вишнева, Гіменосцифус хмеле-
вий, Гнойовик сміттевий), **-еньк-** (np.: *Клітоцибе вузенький, Делікатула*
маленька, Геміміцена тоненька, Криніпелліс шершавенький), **-ист-** (np.:
Думонтія бульбиста, Ганодерма смолиста, Гіфодерма щетиниста, Іно-
цибе волокнистий), **-н-** (np.: *Опеньок літній, Молізія деревна, Міцена*
лужна, Міцена молочна), **-ов-** (np.: *Октоспора гумусова, Панеолус гнойо-*
вий, Панеолус метеликовий, Свинуха вільхова, Пеніофора соснова), **-ськ-**
(np.: *Бондарцевія гірська, Модринофомес лікарський, Деконіка гірська,*
Польський гриб), **-уват- (-юват-)** (np.: *Гапалопіл червонуватий, Гіменос-*
цифус білуватий, Хряц-молочник сизуватий, Лепіота шорсткувата, Лі-
офіл коричнюватий, Трихофея синювата), **-ян-** (np.: *Головач крейдяний,*
Павутинник трав'яний, Ексідіопсис вапняний, Іноцибе земляний).

W tworzeniu nazw gatunkowych sporadycznie wykorzystywane są także
sufiksy **-ав-** (np.: *Арцирія іржава, Плікатуросис курчавий*), **-ечн-** (np.:
Саркосфера вічна), **-ив-** (np.: *Павутинник лінивий, Павутинник оман-*
ливий, Тифула мінлива), **-ин-** (np.: *Моховик буйволиний, Рядовка голуби-*
на), **-івн-** (np.: *Фоліота руйнівна, Гігрофор їстівний, Сироїжка їстівна*),
-іш- (np.: *Павутинник красивіший*), **-к-** (np.: *Дентіпелліс ламкий, Глути-*
ногос клейкий, Гігрофор липкий), **-яч-** (np.: *Лепіота котяча, Траметоп-*
сис оленячий, Отідея осяча).

Ролę epitetów gatunkowych rzadko (14 przykładów) pełnią również przy-
miotniki odrzeczownikowe pochodzące od wyrażeń przyimkowych. Obecne
w badanej próbie przymiotniki wskazują na miejsce występowania danego ga-
tunku, np.: *Ентолома підвишнева, Іноцибе наземний, Лікогала надеревна,*
Моховичок прибережний, Павутинник придорожній, Феогелозії
налистяний i in.

¹⁶ Нр. **най-**: *Хеймонофіллум найчистіший, Хряц-молочник найгостріший, Тречіспора*
найбіліша, **не-**: *Калорія непомітна, Гебелома недосяжна, Мерисмоде нечітка*, **пре-**:
Гігроцибе прекрасна, Клімакодон прекрасний, Павутинник пречудовий.

Oprócz przymiotników, w funkcji nazw gatunkowych ukraińskich nazw grzybów makroskopijnych występują również imiesłowu przymiotnikowe (w próbcie zanotowano 174 przykłady). W badanym materiale występowały zarówno imiesłowu aktywne (72 przykłady, **-л-** np.: *Гімнопус зрослий, Неолентин прирослий, Хряц-молочник бляклий, -уч- (-юч-)* np.: *Церацеоміцес повзучий, Готієрія пахуча, Опеньок зсихаючий, Моховик синіючий, -ач- (-яч-)* np.: *Ірпикодон висячий, Флебія тремтяча*), jak i pasywne (102 przykłady, **-н- (-ан-, -ян-, -ен-, -ован-)** np.: *Іноцибе розірваний, Іноцибе змішаний, Гнойовичок розсіяний, Фелін вирівняний, Павутинник облямований, Цистопеніота припорошена, Павутинник покручений, -т-* np.: *Гіалорбілія надута, Гімнопус обгорнутий, Павутинник здутий, Плевроцибелла витягнута*).

Przy okazji rozważań słowotwórczych należy wspomnieć także o strukturach hybrydalnych. Choć mechanizm ich powstawania jest niemal tożsamy z „klasyczną” sufiksacją, to jednak obca pod względem genetycznym podstawa oraz charakter „formantu” (są to przecież cząstki¹⁷) kieruje nas ku adaptacji morfologicznej, nie zaś derywacji.

W analizowanym materiale zidentyfikowano 85 nazw gatunkowych wyrażonych przymiotnikami powstałymi w wyniku połączenia obcej genetycznie podstawy z ukraińskim elementem asymilującym. Najliczniejsze w obrębie badanej próbki były struktury utworzone przy wykorzystaniu cząstek **-ов-** i **-н-** (54 przykłady, np.: *Поплавок шафрановий, Павутинник гумусовий, Хряц-молочник умбровий, Тріхаттум пергаментний, Мухомор пантерний, Аномопорія атласна*). Pozostałe elementy biorące udział w procesie asymilacji zapożyczeń to: **-альн-** (*Павутинник тріумфальний, Флебія серіальна*), **-ичн-** (*Циклоцибе циліндрична, Дальдінія концентрична*), **-ев-/єв-** (*Сироїжка пеларгонієва, Склеротинія склероцієва*), oraz **-ськ-** (**-зьк-**) (*Амілокортіїї цебенський, Катателазма імператорська, Совербієлла рейнська, Ателія тевтобурзька*).

Niezwykle liczne wśród wszystkich obecnych w próbcie epitetów gatunkowych były struktury złożone (501 przykładów) – zestawienia oraz złożenia niewspółrzędne, będące z reguły kalkami nazw grecko-łacińskich, rzadziej łacińskich.

Wśród zestawień przymiotnikowych (281 przykładów) dominowały composita dwuelementowe (np.: *Скелетокутіс рожево-сірий, Маслоук жовтобурий, Тречіспора павутинисто-борошніста, Тріходерма сірчано-жовта, Тріхофеонсис виделчасто-волосистий* i in.), jednak obecność juxtapozytów trzelementowych była zauważalna (np.: *Панел фіолетово-буро-жовтий, Боровик м'ясо-крово-яно-червоний* i in.).

¹⁷ Zob. m.in. A. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa 2000, s. 190–191.

Bardzo charakterystyczną grupę w obrębie epitetów gatunkowych stanowią złożenia niewspółrzędne (220 przykładów). Wyekscerpowane z analizowanej próbki przymiotniki złożone zakwalifikowano do siedmiu modeli, w tym trzech z nadrzędnikiem rzeczownikowym, dwóch – przymiotnikowym, kolejnych dwóch – z nadrzędnikiem czasownikowym.

a) Złożenia niewspółrzędne z nadrzędnikiem rzeczownikowym:

(Adj₁ + N) Adj₂, np.: *Гнойовичок кутастоспоровий, Клітоцибе дрібнолузкатий, Павутинник сизоніжковий, Хризомфаліна золотистолиста*¹⁸;

(Num + N) Adj, np.: *Гетеробазидіон багаторічний, Дедалеопсис триколірний, Печериця двокільцева, Фейодія двоспорова*;

(N₁ + N₂) Adj, np.: *Гімнопсис веретеноногий, Иноцибе перлиноспоровий, Клітоцибе булавоногий, Скutelінія хрестоволоскова*;

b) Złożenia niewspółrzędne z nadrzędnikiem przymiotnikowym:

(N + Adj₁) Adj₂, np.: *Геріції коралоподібний*¹⁹, *Дощовик соскоподібний, Мухомор яйцеподібний*;

(Adv + Adj₁) Adj₂, np.: *Боровик напівбілий, Гумарія напівсферична, Павутинник напівволосистий, Цистолепіота напівгола*;

c) Złożenia niewspółrzędne z nadrzędnikiem czasownikowym:

(Adv + V) Adj, np.: *Ентолома повстистоокутана, Ентолома яскравозабарвлена, Павутинник красивозбарвлений*;

(N + V) Adj, np.: *Клітопілопсис цистидоносний, Коноцибе гноєлюбива, Міцена кровотолива, Трутовик соснолюбивий*.

Zaprezentowane przykłady są dowodem produktywności leksemów pełniących funkcję epitetów gatunkowych ukraińskich nazw grzybów, a różnorodność zabiegów derywacyjnych i formantów wskazuje na rozległe możliwości słowotwórcze ukraińszczyzny.

Ostatnią kwestią, którą należy poruszyć, a bezpośrednio nawiązuje ona do problemu adaptacji, jest pochodzenie epitetów gatunkowych ukraińskich nazw grzybów makroskopijnych.

Obce genetycznie elementy obecne są wśród 307 nazw gatunkowych, co stanowi 1/6 tych struktur. Większość z nich to zapożyczenia grecko-lacińskie i hybrydy²⁰, np.: *Антракобія маурілабра, Міцена зефірна, Октоспора*

¹⁸ W analizowanym materiale występuje mykonim, którego epitet gatunkowy posiada trzy rdzenie: *Гнойовик грубобородавчастоспоровий*.

¹⁹ Element **-подібний** przez niektórych klasyfikowany jest jako sufiksoid.

²⁰ Zob. П. Юзвікевич, *Терміни грецького та латинського походження в українській мікологічній лексичі*, „Лінгвістичні студії. Linguistic Studies” 2018, nr 36, s. 129–135.

гумусова, Пеніофора інкарнатна, Піренопециця траурна, Постія птихогастер, Флебія радіальна і in. Pożyczkі z innych języków (francuski, włoski, niemiecki, angielski, japoński i in.) stanowią margines (np.: *Фоліота намеко*, *Плютка Патуйяра*, *Маразмій Бюлляра*, *Чорнопластинник Ейре*, *Мицена Абрамса*, *Мицена Арканжелі* і in. – z reguły są to eponimy). Pozostałe przykłady epitetów gatunkowych to bądź elementy rodzime (np.: *Печериця садова*, *Мухомор білий*, *Калоцибе травнева*, *Лисичка звичайна*, *Гнойовичок лісовий* і in.) lub też wierne odwzorowanie łacińskich nazw gatunkowych (np.: *Сопосубе tenera* – *Коноцибе ніжна*, *Coprinopsis nivea* – *Гнойовик білосніжний*, *Corticium roseum* – *Кортицій рожевий*, *Cortinarius multiformis* – *Павутинник мінливий* і in.).

Zamierzeniem autora niniejszego tekstu było przedstawienie rezultatów analizy nazw gatunkowych ukraińskich oficjalnych nazw grzybów makroskopijnych. W części praktycznej artykułu skupiono się na czterech zagadnieniach, które w swoistym sprzężeniu miały stanowić wieloaspektową realizację zamierzonego celu. W rezultacie przeprowadzonych badań stwierdzono, że spośród 1868 poddanych analizom nazw, w przypadku 1512 epitety gatunkowe w jakimś zakresie dotyczyły wyglądu owocnika, zaś najliczniejszą grupę wśród tychże stanowią trononimy (684 nazw) oraz koloronimy (519 przykładów). Ponadto stwierdzono, że 1849 nazw to struktury dwuelementowe (wśród nich 174 konstrukcje modelu N+Pron.). Niemalże połowa wszystkich obecnych w próbie epitetów gatunkowych powstała w wyniku sufiksacji (834 przykłady), równie liczne były również struktury złożone (501 przykładów – zestawienia oraz złożenia niewspółrzędne, będące z reguły kalkami nazw grecko-łacińskich, rzadziej łacińskich), a obce genetycznie elementy obecne były wśród 307 nazw gatunkowych.

Reasumując, należy podkreślić, że struktura epitetów gatunkowych ukraińskich oficjalnych nazw grzybów makroskopijnych jest na wielu poziomach niezwykle różnorodna. Badania samej semantyki nazw, ich etymologii czy cech słowotwórczych choć w pewnym zakresie tu przeprowadzone, z uwagi na mnogość binomów oraz nieustannie zachodzące procesy rozwojowe są ze wszech miar warte kontynuowania.

BIBLIOGRAFIA

- Černiš Tetâna. 2010. *Narisi zì slov 'âns'koi porivnâl'no-istoričnoi leksikologii ta etimologii*. Kiiŭ: Vidavničo-poligrafičnij centr "Kiiŭs'kij uniŭersitet" [Черниш Тетяна. 2010. *Нариси зі слов'янської порівняльно-історичної лексикології та етимології*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет»].
- Enciklopediâ narodnoï medicini*. 2009. Red. Oleksandr Mihajleŭs'kij. T. 3. İvano-Frankiŭs'k: «PP Mihajleŭs'ka A.O.» [Енциклопедія народної медицини. 2009. Т. 3. Red. Михайлевський О. Івано-Франківськ: «П. П. Михайлевська А. О.»].

- Kalines'-Mamčur Zvenislava. 2011. *Slovník-dovídník z al'gologii ta mikologii*. L'viv: LNU im. Ī. Franka [Калинець-Мамчур Звенислава. 2011. *Словник-довідник з альгології та мікології*. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка].
- Kurilenko Volodimir. 2006. *Gribi – gubi: polisemiâ či otonimîâ? (na materialî leksiki polis'kih govoriu)*. „Zapiski z Ukraïns'kogo movoznavstva” nr 16: 219–223 [Куриленко Володимир. 2006. *Гриби – губи: полісемія чи омонімія? (на матеріалі лексики поліських говорів)*. „Записки з українського мовознавства” № 16: 219–223].
- Leont'êv Dmitro, Akulov Oleksandr. 2007. *Zagal'na mikologiâ: Pidručnik dlâ viših navčal'nih zakladiv*. Harkiv: Vid. grupa «Osnova» [Леонтьєв Д., Акулов О. 2007. *Загальна мікологія: Підручник для вищих навчальних закладів*. Харків: Видавнича група «Основа»].
- Nagórko Alicja. 2000. *Zarys gramatyki polskiej*. Warszawa: PWN.
- Omel'kovec' Ruslana. 2013. *Mikologična leksika zahidnopolis'kih govirok*. W: *Sovremennye napravleniâ teoretičeskikh i prikladnyh issledovanij '2013: materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii*. Red. S. Kupriěenko. Odessa: Odes. nac. morskoi un-t, Ukr. gos. akad. železnodorožnogo transporta, In-t morskogo hozâjstva i predprinimatel'stva nr 23: 91–97 [Омельковець Руслана. 2013. *Мікологічна лексика західнополіських говірок*. W: *Современные направления теоретических и прикладных исследований '2013: материалы международной научно-практической конференции*. Red. S. Kupriěenko. Odessa: 91–97].
- Omel'kovec' Ruslana. 2014. *Semantična transformaciâ âk sposib nominacii mikoob'ektiv u zahidnopolis'kih govirkah*. „Tipologiâ ta funkcii movnih odinic” nr 1: 231–239 [Омельковець Руслана. 2014. *Семантична трансформація як спосіб номінації мікооб'єктів у західнополіських говірках*. „Типологія та функції мовних одиниць” № 1: 231–23].
- Prus Valentina. 2001. «U netrâh prokidaût'sâ gribi. Magičnij znak – po vid'minomu kolu» (etnolingvističnij aspekt polis'kogo zbiral'nictva). „Volin'-Žitomiršina. Īstoriko-filologičnij zbirnik z regional'nih problem” nr 6: 151–153 [Прус Валентина. 2001. «У нетрях прокидаються гриби. Магічний знак – по від'миному колу» (етнолінгвістичний аспект поліського збиральництва). „Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем” № 6: 151–153].
- Sabadoš Īvan. 1988. *Âk zvut'sâ gribi?* „Kul'tura slova”. Red. M. M. Pilins'kij [ta in.]. Kiïv: Naukova dumka: 34: 21–22 [Сабадош Іван. *Як зуться гриби?* „Культура слова”. Red. Пилинський М. [та ін.]. Київ: Наукова думка: 21–22].
- Sabadoš Īvan. 2014. *Īstorîâ Ukraïns'koï botaničnoï leksiki*. Užgorod: Užgorod. nac. un-t [Сабадош Іван. 2014. *Історія української ботанічної лексики*. Ужгород: Ужгородський національний університет].
- Simonenko Larisa. 1973. *Mikologična leksika Ukraïns'koï movi*: Dis. ... kand. filol. nauk. Kiïv [Симоненко Лариса. 1973. *Мікологічна лексика української мови*: Дис. ... канд. філол. наук. Київ 1973].
- Simonenko Larisa. 1973. *Sinonimični nazvi gribiv v Ukraïns'kij movi*. „Ridne slovo” nr 7: 23–26 [Симоненко Лариса. 1973. *Синонімічні назви грибів в українській мові*. „Рідне слово” № 7: 23–26].
- Simonenko Larisa. 1974. *Âk nazvati gribi?* „Ridne slovo” nr 9: 38–41 [Симоненко Лариса. 1974. *Як назвати гриби?*. „Рідне слово” № 9: 38–41].
- Suhomlin Marina, Džagan Veronika. 2013. *Gribi Ukraïni*. Kiïv: Vidavnicтво «Kraïna mriï» [Сухомлин Марина, Джаган Вероніка. 2013. *Гриби України*. Київ: Видавництво «Країна мрій»].

- Tkačuk Marina. 2010. *Mikonominaciâ v čornobil's'kih govîrkah (pitannâ rekonstrukcii arealu)*. „Volin'– Žitomiršina” nr 22: 275–282 [Ткачук Маріна. 2010. *Мікономінація в чорнобильських говірках (питання реконструкції ареалу)*. „Волинь – Житомирщина” № 22: 275–282].
- Ūzviķevič Pšemislav. 2018. *Termini grec'kogo ta latins'kogo pohodžennâ v ukraïns'kij mikologičnij leksici*. „Lingvistični studii. Linguistic Studies” nr 36: 129–135 [Юзвікевич Пшемислав. 2018. *Терміни грецького та латинського походження в українській мікологічній лексичі*. „Лінгвістичні студії. Linguistic Studies” № 36: 129–136].
- Žuravs'ka Lûdmila. 2015. *U pošukah gribnogo carstva*. L'viv: «Apriori» [Журавська Людмила. 2015. *У пошуках грибного царства*. Львів: «Апріорі»].

STRUKTURA EPITETÓW GATUNKOWYCH UKRAIŃSKICH OFICJALNYCH NAZW GRZYBÓW MAKROSKOPIJNYCH

Streszczenie: W artykule skupiono się na problematyce struktury epitetów gatunkowych w obszarze ukraińskich oficjalnych nazw grzybów makroskopijnych. W pierwszej części opracowania autor poruszył kwestie związane z historią nazewnictwa binominalnego oraz badań mykologicznych na Ukrainie. Druga część tekstu zawiera analizę (semantyczną, słowotwórczą, strukturalną) materiału wyekscerpowanego z monografii poświęconych mykologii, podręczników akademickich z mykologii, atlasów grzybów oraz branżowych stron internetowych.

Słowa kluczowe: język ukraiński, nazewnictwo binominalne, epitet gatunkowy, nazwy grzybów makroskopijnych.

СТРУКТУРА ДЕСКРИПТОРІВ ВИДУ УКРАЇНСЬКИХ ОФІЦІЙНИХ НАЗВ МАКРОСКОПІЧНИХ ГРИБІВ

Анотація: У статті розглядається проблема структури дескрипторів виду українських офіційних назв макроскопічних грибів. У першій частині дослідження автор порушує питання історії біномінальної номенклатури та мікологічних досліджень в Україні. Друга частина тексту містить аналіз (семантичний, словотворчий, структурний) матеріалу, який проведено на основі робіт з галузі мікології, академічних підручників, атласів грибів та веб-сайтів присвячених мікології.

Ключові слова: українська мова, біномінальна номенклатура, дескриптор виду, назви макроскопічних грибів.